

вивчення організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні. – Вип. 2. – X. : Право, 2001. – С. 48 – 67.

2. Касинюк О.В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О. В. Касинюк. – X., 2005. – 20 с.

3. Мацько А. Международный уголовный суд. История создания и сфера деятельности / Анатолий Мацько // Персонал. – 2002. – № 8. – С. 12–16.

4. Сироїд Т. Л. Жертви злочинів під захистом міжнародного співтовариства / Т. Л. Сироїд // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2003. – № 2. – С. 138–141.

5. Ярмиш О. Н. Реалізація універсальної юрисдикції Міжнародного кримінального суду: проблеми і перспективи / О. Н. Ярмиш, Т. Л. Сироїд // Український часопис міжнародного права. – 2003. – № 4. – С. 57–60.

УДК 343.81

О.М. Шерман

доктор політичних наук,

П.С. Гарасим

Львівський університет бізнесу та права

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СЛІДЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Стаття присвячена мовностилічним проблемам, пов'язаним зі створенням окремих видів слідчої документації. Розглянуто діахронічні аспекти питання, запропоновані шляхи удосконалення процесу документування, зокрема, стосовно протоколів допиту.

Ключові слова: слідча документація, кримінально-процесуальні документи, постанова, протокол допиту, документування.

Статья посвящена стилистическим проблемам, связанным с написанием отдельных видов следственной документации. Рассмотрены диахронические аспекты вопроса, предложены пути совершенствования процесса документирования, в частности, применительно к протоколам допроса.

Ключевые слова: следственная документация, криминально-процессуальные документы, постановление, протокол допроса, документирование.

Article is devoted the stylistic problems connected with a writing of separate kinds of the investigatory documentation. Diachronic aspects of a question are considered, ways of improvement of process of documenting, in particular, with reference to interrogation reports are offered.

Keywords: the investigatory documentation, criminal-remedial documents, the decision, the interrogation report, documenting.

Постановка проблеми. Створення документів – найбільш рутинна і водночас відповідальна частина праці юриста. Вся діяльність правознавця – це безперервна робота зі словом, як усним, так і писемним. З часів виникнення юриспруденції рівень цієї роботи є показником професійної зрілості правника. Неможливо уявити в якості досвідченого правника людину, яка не володіє навичками швидкого та ефективного складання документів. Водночас створення окремих видів юридичних документів може викликати певні труднощі мовностилістичного плану – через своє функціональне призначення та обставини створення. Йдеться насамперед про кримінально-процесуальні документи, основну частину яких складає фіксація живого мовлення, діалогу – протоколи допитів (свідка, потерпілого, обвинуваченого), протокол очної ставки та деякі інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження юридичної документації, і, зокрема, кримінально-процесуальних актів є невід'ємною частиною діяльності науковців різного профілю – як мовознавців, так і юристів. Зокрема, цим питанням займалися А. В. Корж, О.Р. Михайленко, В.М.Тертишник, М.А.Хазін, М.Д.Бойко, В.М.Співак та ін.

Мета статті – дослідити проблемні аспекти мовностилістичного характеру, обумовлені специфікою процесу створення та змісту такого виду слідчої документації, як протокол допиту.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-процесуальні документи – це матеріальне відображення події, явища, які мають кримінально-правове значення, за своїм змістом і формою відповідають певним вимогам і здатні викликати кримінально-процесуальні відносини [1, с.81]. Всього їх налічується понад 20 видів, кожен із яких має свої різновиди. До найбільш розповсюджених кримінально-процесуальних документів належать постанови і протоколи.

Постанова – це кримінально-процесуальний (або адміністративний документ), який містить рішення органу дізнання, слідчого, прокурора, одноособово судді, президії суду, Пленуму Верховного Суду України або іншої уповноваженої на це особи. Шляхом винесення постанови порушуються кримінальні справи, притягуються особи як обвинувачені, застосовуються запобіжні заходи, призначаються експертизи, припиняються і закриваються справи [2, с.24].

Не менш розповсюдженим у практиці правозастосовчої діяльності документом, ніж постанова, є протокол. Цей термін має кілька значень. У кримінально-процесуальній діяльності протокол – юридичний документ, який складає уповноважена особа за належною формою про проведення, зміст та наслідки певних слідчих (напр., допит, очна ставка, обшук, виїмка, огляд, пред'явлення для впізнання) чи процесуальних дій (напр., ознайомлення з матеріалами справи).

Загальні реквізити протоколів слідчих дій визначені у ст. 85 КПК України. Зміст і реквізити адміністративних протоколів визначені «Інструкцією з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення», затвердженою Наказом Міністерства внутрішніх справ України N 185 від 22 лютого 2001 року. Особливості змісту та форми протоколів слідчих та судових дій дали основу для виділення їх законодавцем у самостійний вид доказів з властивими йому процесуальним режимом формування та використання у кримінальному процесі. Ці особливості стосуються джерела фактичних даних цього виду доказів, правового положення суб'єктів дій, які проводяться, змісту протоколів слідчих дій та судового засідання, властивого їм способу збирання доказів.

Протокол належить до одного з найстаріших видів слідчої документації. Допит свідків, потерпілих, обвинувачених як слідча дія існував ще в часи "Руської правди" Ярослава Мудрого, про що, окрім літописних записів та прямих вказівок у тексті "Руської правди", свідчить присутність у давньоруській мові відповідної термінології, зокрема, окремих назв різних видів свідків: "послук" – той, хто чув, "видок" – той, хто бачив. До нас дійшли протоколи допитів XVI – XVII ст., а також різноманітна слідча документація доби Гетьманщини – "розыски", "інквізиції". Вони є не лише пам'ятками офіційно-ділової писемності, матеріалом для вивчення історії юриспруденції, але й невичерпним джерелом для вивчення живої, народної української мови XVIII століття.

"Жива народна мова лежить в основі інквізиції початку XVII ст." [3, с. 150]. З поживних сторінок трьохсотрічних пергаменів до нас долинають живі голоси живих людей – повстанців, рядових козаків і сотників, колодників, селян, старців, вдів, молодичь, дітей. На думку дослідників, деякі з цих документів за своїми лексичними та стилістичними особливостями взагалі межують з художньою літературою. "Невишукана манера оповіді, образна мова, завершеність фабули дають підстави зарахувати оповідання типу "повісти" Наталки Вашихи про знайдений скарб до зарисовок з народного побуту" [3, с.151]. Як і нині, метою слідчих XVII ст. був такий запис свідчень, який якомога повніше фіксує все, що сказав свідок, потерпілий, обвинувачений. Тому "чимало ранніх актів зізнань майже позбавлені "редакторського" втручання писарів та канцеляристів" [3, с.151].

Для правильного розуміння лексичних особливостей слідчої документації доби Гетьманщини варто пригадати, що тоді офіційно-діловий стиль лише формувався [3, с. 23-30]. Коли писарі фіксували у незміненому вигляді фігуральні вислови, живу народну фразеологію, афоризми тощо, причиною цього було не лише бажання зберегти достовірність викладу, але й відсутність єдиних стилістичних норм.

Таким чином, ще в давнину було визначено одну з найважливіших рис цього документа: з-посеред усього масиву слідчої документації у усній формі первісно існує і протокол заяви про вчинення злочину, протокол заяви про явку з повинною, але там процес фіксації усного мовлення на письмі є фіксацією монологу, а в протоколі допиту – фіксацією діалогу. Діалог під час проведення допиту відрізняється від діалогів у повсякденному спілкуванні передусім тим, що його побудовано за схемою: «питання – відповідь». Зміст цього діалогу фіксується в описовій частині, яка становить найбільшу за обсягом частину документа. Таким чином, можна сказати, що найважливіше у протоколі допиту – це зафіксоване писемно усне вербальне спілкування.

Процес спілкування (комунікації) реалізується через посередництво уснорозмовного стилю, що має свою, яскраво виражену специфіку, важливе місце в якій посідають відмінності між усним літературним мовленням та розмовно-побутовим. Стиль спілкування залежить від рівня освіти, інтелекту, соціального походження та інших особистісних характеристик комунікатора, проте у переважній більшості випадків під час проведення слідчих дій у спілкуванні домінує розмовно-побутове мовлення з усіма притаманними йому особливостями – просторіччям, діалектизмами, жаргонізмами, арготизмами тощо. Таким чином, якщо вступ і висновки протоколу допиту написані у офіційно-діловому стилі, то головна частина фіксує усне мовлення і належить до уснорозмовного стилю.

Якість фіксації свідчень є такою ж важливою, як і мистецтво проведення допиту. Юридичні вимоги до процесу створення протоколу допиту сформульовані у відповідних статтях КПК України і досліджені в спеціальній літературі [4]. Юридичний аспект фіксації свідчень в протоколах допиту не викликає запитань. "Свідчення записуються так, щоб, прочитавши їх, допитуваний впевнився, що вони справді відповідають його словам і зберігають індивідуальність мовлення, мови, стилю викладу. Неприпустимо, аби при складенні протоколу були посилені, або, навпаки, послаблені відтінки сказаного... Свідчення допитуваного повинні бути викладені точно і ясно. Вживання у протоколі слів і виразів, не властивих допитуваному, може призвести до того, що в суді він відмовиться від своїх свідчень. <...> Стилізація свідчень припустима лише з метою виправлення неправильно побудованих фраз і усунення повторень" [4, с. 144-146].

Отже, слідчий має дослівно фіксувати свідчення допитуваного, лише виправляючи в процесі допиту неправильно побудовані речення і не записуючи повторення. Проте, як відомо, далеко не завжди допитуваний висловлюється досконалою літературною мовою; навпаки, стилістично забарвлена лексика зустрічається в мовленні допитуваних (особливо тих, що належать до злочинного середовища) набагато частіше за лексику стилістично нейтральну. (Як відомо, усі слова сучасної української мови щодо їх стосунків із різними функціональними стилями поділяються на дві великі групи: 1) стилістично нейтральна або міжстильова лексика; 2) стилістично забарвлена лексика обмеженого вживання (слова, що використовуються лише в окремих стилях чи в одному з них). Стилістично нейтральна (міжстильова) лексика використовується в усіх мовних стилях (батько, сестра, голова, будинок, стіл, вітер, жито, соловей, білий, думати, сьогодні, повільно, два, десять тощо). Стилістично забарвлена, вужчого стилістичного призначення лексика пов'язана не з усіма, а з окремими функціональними стилями. Сюди належать книжна, розмовна, просторічна лексика, діалектизми, терміни, професіоналізми, жаргонізми, арготизми [5]).

Складаючи протокол допиту, слідчий нерідко має справу з такими складовими стилістично забарвленою лексикою, як жаргонізми, арготизми, діалектизми, професіоналізми та емоційно-експресивні висловлювання (лайка). І тут суто юридичні вимоги до тексту документа вступають в певне протиріччя з вимогами стилістики.

Чи відповідають стилістичним вимогам офіційно-ділового стилю вирази, які можна зустріти в мові допитуваних, на кшталт "передав ксиву", "стрьомний пацан", "він забагато базікав" і т.д, не кажучи вже про лайку та матюки? Питання риторичне, адже в текстах офіційно-ділового стилю має використовуватись лише стилістично-нейтральна лексика. Окрім стилістичної невідповідності, при точній фіксації жаргонізмів чи діалектизмів може виникнути й суто семантична проблема, тому що значення жаргонізмів чи діалектизмів можуть бути невідомі тим, хто читатиме протокол допиту – судді, адвокат) і т.д. Але переробляти свідчення, робити їх більш "літературними" слідчий не має права.

Таким чином, постає питання: як фіксувати в тексті протоколу допиту діалектизми, професіоналізми, просторічні слова? Адже з суто юридичного погляду, протокол допиту повинен містити в собі лише те, що говорив підозрюваний чи свідок. Свідчення слід записувати так, щоб підозрюваний, свідок чи потерпілий переконався, що вони справді відповідають його словам і зберігають індивідуальність мовлення, мови, стиль. Не можна вживати слів та виразів, що не притаманні підозрюваному. Водночас протокол допиту, як і будь-який юридичний документ, слід писати літературною мовою, з уживанням стилістично нейтральної лексики.

Висновок. Можливо, найкращим вирішенням цієї проблеми є алгоритм, вироблений слідчою практикою. Емоційно-експресивна лексика звичайно не фіксується в протоколах допиту. Відносно ж жаргонізмів, арготизмів, діалектизмів тощо вироблено наступний механізм: записується слово і поряд з ним в дужках – його стилістично нейтральний семантичний відповідник. Стилізація свідчень припустима лише з метою виправлення неправильно побудованих фраз та уникнення повторень. Тобто слідчий може поставити коми, інші знаки пунктуації і т.д., змінити порядок слів у реченні, але не більше.

Література

1. Корж А. В. *Юридичне документоведення. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти Міністерства внутрішніх справ України / А.В.Корж. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 168 с.*
2. Михайленко О. Р. *Складання процесуальних актів у кримінальних справах: Навчальний посібник / О.Р. Михайленко. – К., 2000. – 170 с.*
3. *Ділова документація Гетьманщини XVIII століття. – К.: Наукова думка, 1993. – 425 с.*
4. *Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Порубов Н.И. – Минск, 1978. – 178 с.*
5. *Лексичний склад української мови : [Електронний ресурс] // Інститут україніки. – Режим доступу: <http://ukrainica.org.ua/ukr/content/1500/>.*